

บทที่ 2

หลักการของระบบงานส่งเสริมการเกษตร

งานส่งเสริมการเกษตรเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการความรู้ของเกษตรกรในการแก้ปัญหาการประกอบอาชีพการเกษตรหรือการทำกรเกษตร ประเทศใดมีผลเมืองประกอบอาชีพเกษตรกรรม มักจะมีหน่วยงานและกรดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาทางการเกษตร ในบทนี้จะกล่าวถึง ความเป็นมาของการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรทั้งต่างประเทศและในประเทศไทย จนถึงการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรในประเทศไทยปัจจุบัน ซึ่งใช้ระบบส่งเสริมการเกษตรแบบ MRCF (mapping – remote sensing – community participation – focus)

ความเป็นมาของการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร

1. ความเป็นมาของการส่งเสริมการเกษตรในต่างประเทศ

คำว่าการส่งเสริม (extension) มีที่มาจากกรพัฒนาการศึกษาในประเทศอังกฤษ ช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 ประมาณ ค.ศ. 1850 (พ.ศ. 2393) เมื่อนักวิชาการของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด (University of Oxford) และมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (University of Cambridge) หาวิธีการให้บริการทางการศึกษาตามความต้องการและเอื้อต่อความสะดวกของชาวบ้าน ในสภาพที่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมในเขตเมือง แต่ก็ยังไม่เป็นผลสำเร็จ จนกระทั่ง ค.ศ. 1867 (พ.ศ. 2410) จึงได้ออกแบบขยายการศึกษามหาวิทยาลัย (university extension) และนำไปสู่การปฏิบัติกระทั่งสามารถพัฒนากิจกรรมไปได้อย่างรวดเร็ว ในช่วงแรกส่วนใหญ่เป็นการสอนเกี่ยวกับวรรณคดีและสังคม ต่อมาในปี ค.ศ. 1890 (พ.ศ. 2433) การถ่ายทอดความรู้ได้ครอบคลุมไปถึงการเกษตรโดยอาจารย์ออกไปให้ความรู้ในชนบท การขยายตัวและความสำเร็จของงานส่งเสริมการเกษตรในชนบทเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของกิจกรรมที่มีลักษณะคล้ายกันนี้ในที่อื่น ๆ โดยเฉพาะที่สหรัฐอเมริกา ซึ่งในหลาย ๆ รัฐเริ่มมีการออกให้ความรู้นอกมหาวิทยาลัยตั้งแต่ปี ค.ศ. 1890 จนกระทั่ง ปี ค.ศ. 1928 (พ.ศ. 2471) ในช่วงสองทศวรรษของยุคนี้ การให้ความรู้นอกมหาวิทยาลัยเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่ตอบสนองความต้องการของครอบครัวเกษตรกร จนมีการขยายอย่างรวดเร็ว กลายเป็นรูปแบบอย่างเป็นทางการ (Jones, & Garforth, 1997)

ใน ค.ศ. 1914 (พ.ศ. 2457) สหรัฐอเมริกาได้ตรากฎหมายให้งานส่งเสริมการเกษตรเป็นงานสำคัญงานหนึ่งนอกเหนือจากงานสอนและงานวิจัยในวิทยาลัยของรัฐที่เน้นการสอนด้าน

การเกษตร (land-grant-colleges) ทั่วทุกมลรัฐ ในยุคศตวรรษที่ 21 (พ.ศ. 2554-2643) ประเทศที่กำลังพัฒนาหรือพัฒนาน้อยก็มีการตื่นตัวมากขึ้นในเรื่องการส่งเสริมการเกษตร เพื่อเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอต่อการดำรงชีพของประชากรที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น งานส่งเสริมการเกษตรมีจุดมุ่งพัฒนาประชาชนในชนบทที่ประกอบอาชีพการเกษตร ให้มีความสามารถในการทำการเกษตรและมีรายได้เพิ่มขึ้น การพัฒนาเกษตรกรจึงใช้วิธีให้บริการด้านการศึกษาคือ ถ่ายทอดความรู้ที่เป็นประโยชน์ ทั้งทางการเกษตรและที่เกี่ยวข้องแก่เกษตรกรและครอบครัว (ภรณ์ ต่างวิวัฒน์และคนอื่นๆ, 2555: 16)

2. ความเป็นมาของการส่งเสริมการเกษตรในประเทศไทย

ประวัติการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรอาจพิจารณาได้ตั้งแต่ที่มีการจัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตร ตามแนวคิดและการดำเนินงานเพื่อให้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรไปสู่เกษตรกรทั้งด้านพืช ด้านปศุสัตว์ และด้านประมงไว้ที่หน่วยงานเดียว ประวัติการจัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรมีดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2553: คำนำ, 1-9)

พ.ศ. 2498 ที่ประชุมอธิบดีกรมต่าง ๆ ในสังกัดกระทรวงเกษตรได้มีการปรึกษาหารือถึงเรื่องการปรับปรุงงานส่งเสริมการเกษตรให้เป็นรูปแบบประสมแทนการส่งเสริมแต่ละอย่างคือ พืชหรือสัตว์เดี่ยวๆ โดยจะเริ่มด้วยการจัดตั้งกองขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและจะขอตั้งเป็นกรมต่อไป ต่อมา พ.ศ. 2504 คณะรัฐมนตรีลงมติให้กระทรวงเกษตรพิจารณาตั้งกรมหรือสำนักงานส่งเสริมการเกษตรขึ้นเป็นหน่วยงานส่วนกลางในกระทรวงเกษตร

พ.ศ. 2510 มีการตั้งกรมส่งเสริมการเกษตร มีเกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 กรมส่งเสริมการเกษตรได้ทำการทดลองส่งเสริมการเกษตรแบบเน้นหนักเฉพาะจุดในเขตพื้นที่รับน้ำชลประทาน และได้นำระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (training and visit system: T&V system) มาทดลองใช้ โดยใช้ชื่อโครงการว่า โครงการพัฒนาเกษตรชลประทาน 5 แห่ง อาศัยเงินกู้จากธนาคารโลก (World Bank) และธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) รวมทั้งเงินช่วยเหลือให้เปล่าจากองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) และโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program: UNDP) โครงการชลประทาน 5 แห่ง คือ โครงการเจ้าพระยาตอมบง (จังหวัดชัยนาทและสิงห์บุรี) โครงการลำพระเพลิง (จังหวัดนครราชสีมา) โครงการน้ำพอง-หนองหวาย (จังหวัดขอนแก่น) โครงการพิษณุโลก (จังหวัดพิษณุโลก) และโครงการลำปาว (จังหวัดกาฬสินธุ์) โดยจัดให้มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ตลอดจนยานพาหนะอย่างพอเพียง ในแต่ละโครงการ

กำหนดให้มีหัวหน้าโครงการเป็นผู้บริหารงาน เพื่อทำการพัฒนาและปรับปรุงระบบและวิธีการส่งเสริมการเกษตร ได้มีการบรรจุนักวิชาการเกษตรจำนวนหนึ่งทำหน้าที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ซึ่งแต่ละคนต้องมีหน้าที่รับผิดชอบพื้นที่ดำเนินการตามเขตส่งน้ำชลประทาน สัดส่วนเจ้าหน้าที่ 1 คน รับผิดชอบเกษตรกร 4,000 ครัวเรือน โดยเจ้าหน้าที่จะต้องปฏิบัติงานร่วมกับเกษตรกรในหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกขึ้นมาทำหน้าที่เสมือนเป็นผู้ช่วยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เรียกว่า หัวหน้าเกษตรกร (Farmers foreman/Local farmers' leader) ประมาณ 5-6 คน หัวหน้าเกษตรกรแต่ละคนจะรับผิดชอบเกษตรกรประมาณ 200 ครัวเรือน

พ.ศ. 2520-2527 มีการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรของประเทศไทย ให้สามารถช่วยเหลือเกษตรกรในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้ มีการพัฒนาความรู้ความสามารถของเจ้าหน้าที่ในด้านเทคโนโลยีการเกษตร เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรจนสามารถปฏิบัติในไร่นาของเกษตรกรได้ ใช้ระบบฝึกอบรมเต็มรูปแบบ มีเจ้าหน้าที่เคหกิจเกษตรเข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่ มีผู้นำทางการเกษตรที่ได้รับการคัดเลือก (contact farmer: CoF) รับผิดชอบ 1:10 ครัวเรือนเกษตรกรมีการจัดทำโครงการนำร่องเพื่อปรับปรุงระบบการส่งเสริมการเกษตร จัดให้มีระบบการฝึกอบรมหรือสัมมนาอย่างต่อเนื่องเป็นระบบในทุกระดับ ประกอบด้วย การสัมมนาเชิงปฏิบัติการประจำปี (annual workshop: AW) การสัมมนาเชิงปฏิบัติการประจำเดือน (monthly workshop: MW) การฝึกอบรมเกษตรกรอำเภอประจำเดือน (monthly training : MT) การฝึกอบรมรายปักษ์ (fortnightly training : FT) โดยกำหนดให้จังหวัดมีการจัดทำแผนการฝึกอบรมตามปฏิทิน (ม.ค.-ธ.ค.) ในลักษณะของปฏิทิน 1 แผน ครอบคลุมแผนทั้งปี และกำหนดเป็นสัญลักษณ์ของการฝึกอบรมหรือสัมมนา 3 กิจกรรม

พ.ศ. 2528 มีการปรับปรุงระบบฝึกอบรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยประกอบไปด้วยเวทีต่าง ๆ คือ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการประจำปี การสัมมนาเชิงปฏิบัติการทางวิชาการ (technical workshop: TW) ตามความเหมาะสมเท่าที่จำเป็น การประชุมเกษตรกรอำเภอประจำเดือน (monthly meeting: MM) การฝึกอบรมรายปักษ์ โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ แบบแบ่งสาย (จัดรวมหลายอำเภอ) และแบบแต่ละอำเภอจัดเอง (ไม่รวมกลุ่ม) ซึ่งในภายหลังเรียกว่า การประชุมรายปักษ์ (fortnightly meeting: FM) การดำเนินงานโครงการที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตร เช่น โครงการพัฒนาเกษตรกรผู้มีรายได้น้อย (small farmer development project: SFDP) โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนา (small farmer's participation development project : SFPP) จากนั้นได้มีการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรในช่วง พ.ศ. 2537 พ.ศ. 2540 พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2551

การปรับปรุงในปี พ.ศ. 2551 ใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศบกต.) เป็นกลไกในการดำเนินงาน และยึดหลักการมีส่วนร่วมของภาคชุมชนหรือเกษตรกร สอดคล้องกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น โดยกิจกรรมใดที่มีการดำเนินการได้ดีอยู่แล้วให้ทบทวนและดำเนินการต่อไป เช่น กิจกรรมการประชุมหรือสัมมนาตามระบบส่งเสริมการเกษตร ประกอบไปด้วย 2 ระบบย่อยคือ ระบบปฏิบัติงานในพื้นที่ (ประกาศใช้ ปี พ.ศ. 2551) และระบบสนับสนุนการปฏิบัติงาน (ประกาศใช้ปี พ.ศ.2553) ระบบปฏิบัติงานในพื้นที่ มีองค์ประกอบหลักในการทำงานระดับอำเภอเน้นเรื่องกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ และในระดับตำบลเน้นการประสานเชื่อมโยงที่ ศบกต. เพื่อจัดทำหรือปรับปรุงข้อมูล แผนพัฒนาการเกษตร การเรียนรู้ การบริการและเรื่องกลุ่มหรือเครือข่าย ส่วนระบบสนับสนุนการปฏิบัติงาน ประกอบไปด้วย 5 องค์ประกอบ คือ (1) การเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคลากรในการปฏิบัติงาน (2) การสนับสนุนทางวิชาการ (3) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (4) การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ และ (5) การติดตามและประเมินผล

ปี พ.ศ. 2557 จนกระทั่งปัจจุบัน กรมส่งเสริมการเกษตรได้เริ่มนำระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF (mapping-remote sensing- community participation-focus) มาใช้โดยได้กำหนดเป็นนโยบายในการดำเนินงานและให้นักส่งเสริมการเกษตรได้นำไปใช้ปฏิบัติ ระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF หรือ MRCF System คือ กระบวนการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรในการเข้าไปปฏิบัติงานในลักษณะสร้างการเรียนรู้และมีส่วนร่วมกับเกษตรกรในพื้นที่อย่างมีจุดมุ่งเน้นที่ชัดเจน ภายใต้ศักยภาพ ความพร้อม และความต้องการของพื้นที่เกษตรกร และชุมชน โดยใช้เครื่องมือ M R C และ F ผู้ปฏิบัติภารกิจก็คือเจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตรทุกคนทั้งที่อยู่ในส่วนกลางและภูมิภาค และไม่ว่าจะอยู่ในระดับตำแหน่งใดหรือลักษณะงานใด โดยมีหลักการสำคัญ คือ 1) เกษตรกรเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและพื้นที่เป็นเป้าหมายการปฏิบัติงาน 2) นักส่งเสริมการเกษตรเป็น Smart Extension Officer ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการการเกษตรในพื้นที่และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยมีสำนักงานเกษตรอำเภอที่เป็น Smart Office 3) การทำงานอยู่บนพื้นฐานของหลักการเรียนรู้และหลักการมีส่วนร่วม และ 4) ประเด็นมุ่งเน้นที่สำคัญคือ การพัฒนาเกษตรกรให้เป็น Smart Farmer พัฒนาองค์กรเกษตรกรให้เป็น Smart Group และพัฒนาภัณฑ์การเกษตรให้เป็น Smart Product โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานการพัฒนา เพื่อให้เกษตรกรอยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน (กรมส่งเสริมการเกษตร (2559: คำนำ, ข)

การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรในประเทศไทยปัจจุบัน

ระบบการส่งเสริมการเกษตรในระยะก่อนหน้านี้ ใช้ระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (training and visit system : T & V system) รวมทั้งการใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลเป็นกลไกในการดำเนินงาน แต่เนื่องจากสภาพการณ์ต่าง ๆ เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ในปัจจุบันการส่งเสริมการเกษตรจึงนำระบบ MRCF มาใช้ ซึ่งมีสาระสำคัญ 5 ส่วนคือ หลักการ ความหมาย องค์ประกอบ การปฏิบัติงานและการสรุปการปฏิบัติงาน ([กรมส่งเสริมการเกษตร, 2559: 4-17](#))

1. หลักการ

การทำงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF มีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

1.1 เกษตรกรเป็นศูนย์กลางการพัฒนา พื้นที่เป้าหมายการปฏิบัติงาน และมองภาพ “พื้นที่-คน-สินค้า” เข้าด้วยกันให้เบ็ดเสร็จตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ มองภาพทั้งมิติชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพ โดยมองให้ครอบคลุมทั้งชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืน

1.2 นักส่งเสริมการเกษตร (smart extension officer) ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการการเกษตรในพื้นที่ และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยบูรณาการทุกภาคส่วน เข้าไปร่วมดำเนินการในลักษณะที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน (win-win) มีสำนักงานเกษตรอำเภอ (smart office) เป็นฐานที่ตั้งและสนับสนุนการปฏิบัติงาน ของนักส่งเสริมการเกษตร

1.3 การทำงานอยู่บนพื้นฐานของหลักการเรียนรู้และหลักการมีส่วนร่วม ตลอดจนการพัฒนาตามศักยภาพความพร้อม ความต้องการของเกษตรกรและชุมชนในพื้นที่โดยใช้ MRCF เป็นเครื่องมือในการทำงาน

1.4 ประเด็นมุ่งเน้นที่สำคัญคือ การพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรให้เป็น smart farmer และ smart group การพัฒนาการผลิตสินค้าเกษตรให้เป็น smart product และการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาภาคการเกษตร โดยมีเป้าหมายสุดท้ายคือเกษตรกรอยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน

2. ความหมาย

ระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF (MRCF system) คือกระบวนการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรในการเข้าไปปฏิบัติงานในลักษณะสร้างการเรียนรู้และมีส่วนร่วมกับเกษตรกรในพื้นที่อย่างมีจุดมุ่งเน้นที่ชัดเจน ภายใต้ศักยภาพ ความพร้อม และความต้องการของพื้นที่ เกษตรกร และชุมชน โดยใช้เครื่องมือ M R C F

3. องค์ประกอบ

MRCF เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ในการทำงานส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ และสามารถประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานได้ในทุกลักษณะงานทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยมีองค์ประกอบหลัก 4 องค์ประกอบ แต่ละองค์ประกอบมีส่วนสำคัญ 3 ส่วนคือ สารระ รูปแบบ และจุดมุ่งหมาย อธิบายได้ดังนี้

3.1 M: mapping คือ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเตรียมเข้าทำงานในพื้นที่ โดยเน้นการใช้ข้อมูลแผนที่

3.1.1 สารระสำคัญของ M คือ “ข้อมูล” ทั้งข้อมูลดิบ (data) ที่จัดเก็บรวบรวมขึ้นใหม่ ข้อมูลที่ถูกประมวลหรือวิเคราะห์ให้พร้อมใช้งานที่เรียกว่าข่าวสารหรือสารสนเทศ (information) และข้อมูลที่ถูกทดสอบยืนยันและสังเคราะห์ออกมาเป็นองค์ความรู้ (knowledge)

3.1.2 รูปแบบของข้อมูลที่นำมาใช้ใน M ได้แก่ ข้อมูลแผนที่ ข้อมูลภาพ ซึ่งทำให้ง่ายต่อการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

3.1.3 จุดมุ่งหมายของการใช้ M คือ ข้อมูลจะถูกประมวล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ให้แสดงถึงทิศทาง แนวทาง หรือสิ่งที่มุ่งหวังให้เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานนั้น ๆ

3.2 R: remote sensing คือ การประสานและให้บริการเกษตรกรรมด้วยวิธีการติดต่อสื่อสารและเข้าถึงข้อมูลจากระยะไกล

3.2.1 สารระสำคัญของ R คือ การเข้าถึงข้อมูล เข้าถึงตัวบุคคล และเข้าถึงบริการ ที่สามารถเข้าถึงซึ่งกันและกันได้

3.2.2 รูปแบบที่เป็นรูปธรรมในการใช้ R คือ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (information communication technology: ICT)¹ ระหว่างนักส่งเสริมการเกษตรและกลุ่มเป้าหมาย เช่น อินเทอร์เน็ต (internet) สังคมออนไลน์ (social media) โทรศัพท์เคลื่อนที่

3.2.3 จุดมุ่งหมายของการใช้ R คือ ให้นักส่งเสริมการเกษตรสามารถปฏิบัติงานและให้บริการได้จากระยะไกล ไม่มีข้อจำกัดของระยะทาง เวลา สถานที่ และค่าใช้จ่าย ไม่ต้องติดอยู่กับการเข้าถึงในลักษณะพบกันโดยตรง

¹ ICT คือ เทคโนโลยีที่เกี่ยวกับข่าวสารข้อมูลและการสื่อสาร นับตั้งแต่การสร้าง การนำมาวิเคราะห์หรือประมวลผล การรับและการส่งข้อมูล การจัดเก็บและการนำข้อมูลกลับไปใช้ใหม่

3.3 C: community participation คือ การใช้วิธีการจัดเวทีชุมชนในการทำงานและร่วมดำเนินการกับเกษตรกร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแบบมีส่วนร่วม

3.3.1 สารสำคัญของ C คือ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการของเกษตรกร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของความคิดและวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และร่วมรับประโยชน์

3.3.2 รูปแบบหรือวิธีการที่ใช้ใน C ได้แก่ การจัดเวทีส่งเสริมการเกษตรแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการปฏิบัติงานของนักส่งเสริมการเกษตร

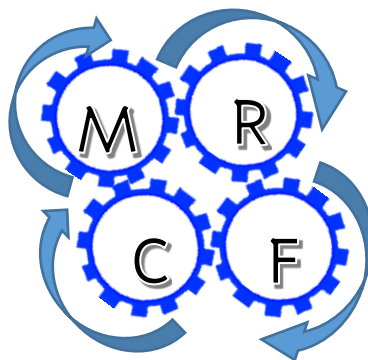
3.3.3 จุดมุ่งหมายของการใช้ C คือ การทำให้เกษตรกรและชุมชนมีความเป็นเจ้าของในผลสำเร็จที่เกิดขึ้น และเกิดการพัฒนาที่ตรงกับความต้องการที่แท้จริง โดยเกษตรกรและชุมชนเป็นผู้ดำเนินการด้วยตนเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป

3.4 F: focus หรือ specific field service คือ จุดมุ่งเน้นสำคัญที่ต้องการให้เกิดขึ้นและการเข้าทำงานในพื้นที่แบบเฉพาะเจาะจงโดยมีเป้าหมายและจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน

3.4.1 สารสำคัญของ F คือ การกำหนดจุดมุ่งเน้นในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรที่มีขอบเขตของงานชัดเจน ทั้งในเรื่องของพื้นที่ดำเนินการ กลุ่มหรือบุคคลเป้าหมาย และเนื้อหาสาระของงาน โดย F เป็นการชี้เป้าและตีกรอบของงานให้ชัดเจน

3.4.2 รูปแบบของ F คือ พื้นที่ปฏิบัติงานที่กำหนดขึ้น เช่น ศูนย์เรียนรู้ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรแปลงใหญ่ ตำบลต้นแบบหยุดเผา หรือกลุ่ม/องค์กรเกษตรกร/วิสาหกิจชุมชน แต่ละแห่งก็มีลักษณะเป็น F เช่นกัน

3.4.3 จุดมุ่งหมายของ F เพื่อให้เกิดการปฏิบัติงานที่มุ่งเน้นลงไป ในขอบเขตของงานที่ชัดเจน เกิดการบูรณาการและระดมสรรพกำลังเข้าไปปฏิบัติงานร่วมกัน และเกิดผลสำเร็จของงานที่เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน เป็นรูปธรรมและวัดผลได้ สามารถเป็นตัวแทนหรือเป็นต้นแบบที่นำไปสู่การขยายผลและต่อยอดได้ต่อไป

ภาพที่ 2.1 องค์ประกอบในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตร

M R C และ F เปรียบเสมือนฟันเฟืองแต่ละตัวที่หมุนสอดรับกันอย่างต่อเนื่อง และมีความเชื่อมโยงกัน เพื่อขับเคลื่อนการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรให้เกิดผลสำเร็จตามที่กำหนด ดังภาพที่ 2.1

4. การปฏิบัติงาน

การปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF มีกระบวนการที่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติงานอยู่ 4 ส่วน คือ การวิเคราะห์ การวางแผนกลยุทธ์ การขับเคลื่อน และการเกิดผลสำเร็จ

4.1 การวิเคราะห์ เป็นการรวบรวม ประมวล และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อมองภาพรวมในมิติมุมมองต่าง ๆ โดยมีวิธีการดังนี้

4.1.1 รวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ข้อมูลด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม จากแหล่งต่าง ๆ โดยวิธีการสำรวจ สอบถาม สืบค้น และการจัดเวทีรวบรวมข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้อง และรวบรวมเฉพาะข้อมูลสำคัญและจำเป็นในการนำมาใช้

4.1.2 ประมวลหรือเรียบเรียงข้อมูล ให้อยู่ในรูปแบบที่สะดวกในการนำไปใช้ เช่น อยู่ในรูปแผนที่ ภาพ ตาราง การจัดหมวดหมู่ การเรียงลำดับ ฯลฯ

4.1.3 วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสม และไม่ซับซ้อนมากนัก เช่น การซ้อนทับข้อมูลแผนที่ ข้อมูลภาพ และ จัดเวทีวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อร่วมกันระดมความคิดเห็น ให้ได้ทิศทางหรือแนวทางการพัฒนา ในลักษณะกรอบแนวคิดว่า ทำไมต้องพัฒนา พัฒนาอะไร พัฒนาใคร พัฒนาที่ไหน พัฒนาเมื่อไหร่

4.2 การวางแผนกลยุทธ์ คือการนำเอาผลจากการวิเคราะห์มาหาข้อสรุปหรือหาข้อยุติในเชิงกลยุทธ์ โดยมีวิธีการดังนี้

4.2.1 กำหนดกลยุทธ์ โดยนำทิศทางหรือแนวทางการพัฒนามากำหนดรายละเอียด เพิ่มเติมให้ชัดเจน ใช้การจัดเวทีวางแผน มีการประสานสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม และใช้หลักของการวางแผนกลยุทธ์ เพื่อร่วมกันวิเคราะห์และกำหนดสาระใน 4 องค์ประกอบของแผนกลยุทธ์ ได้แก่

- ระบุสิ่งที่มุ่งหวังหรือเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดขึ้น
- วิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายในและเชิงบวกเชิงลบ
- เลือกใช้กลยุทธ์หรือวิธีการที่เหมาะสม
- กำหนดแนวทางการขับเคลื่อนให้เกิดการปฏิบัติได้จริง

กลยุทธ์ที่กำหนดต้องวิเคราะห์อยู่บนพื้นฐานของศักยภาพ ความพร้อม และทรัพยากรที่มีอยู่ รวมถึงแผนงาน โครงการ กิจกรรมของทุกภาคส่วน ที่สามารถนำมาบูรณาการร่วมกันได้

4.2.2 สรุปสาระสำคัญของการวางกลยุทธ์ 4 ประเด็นหลัก คือ เป้าหมาย วิธีการ ทีมงาน และปัจจัยแห่งความสำเร็จ

- เป้าหมาย ชัดเจน เป็นรูปธรรม วัดผลได้ ตอบโจทย์การพัฒนาและแก้ปัญหาที่ตรงจุดและเบ็ดเสร็จ ทำเรื่องใหญ่ ๆ หลัก ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ

- วิธีการ เลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมที่สุด ปฏิบัติได้จริงภายใต้ทรัพยากรและเงื่อนไขที่มีอยู่ ใช้จุดแข็งและโอกาสให้มาก และเลือกใช้จุดอ่อนและอุปสรรคให้เป็นประโยชน์ เลือกใช้วิธีการที่ทำน้อยแต่เกิดผลสำเร็จมาก ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการส่งเสริมพัฒนา และแก้ปัญหา

- ทีมงาน มุ่งเน้นให้เกษตรกรเป็นผู้ปฏิบัติ นักส่งเสริมการเกษตรและเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่นเป็นผู้ให้คำแนะนำและสนับสนุน เลือกผู้ปฏิบัติที่เหมาะสมกับงาน มีความพร้อม ทำงานร่วมกันเป็นทีม มอบหมายและแบ่งบทบาทหน้าที่ให้ชัดเจน เชื่อมโยงการทำงานร่วมกันได้ ใช้หลักการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทีมงาน

- ปัจจัยแห่งความสำเร็จ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนด เช่น ทีมงานที่มีศักยภาพ วิธีการที่เป็นเลิศ การยอมรับของเกษตรกร เป็นต้น

4.2.3 จัดทำแผนปฏิบัติงาน โดยดำเนินการต่อเนื่องในเวทีวางแผน และจัดทำรายละเอียดในลักษณะของแผนปฏิบัติงานที่พร้อมจะนำไปสู่การปฏิบัติจริง ซึ่งต้องระบุได้ว่าใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร

4.3 การขับเคลื่อน คือการนำเอากลยุทธ์หรือวิธีการที่กำหนดไว้ไปทำให้เกิดการปฏิบัติจริง โดยใช้ M R C และ F เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน ดังนี้

4.3.1 วิธีการ คือ

- ทำความเข้าใจและมอบหมายงาน โดยจัดเวทีชี้แจงและมอบหมายงานกับผู้ปฏิบัติและผู้เกี่ยวข้องทุกคน ให้รู้เป้าหมายร่วม เห็นภาพรวมทั้งหมด แต่ละคนเข้าใจบทบาท ความสำคัญของตนเอง รู้ว่าเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ อย่างไร และที่สำคัญคือต้องทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน

- ปฏิบัติงานตามแผน โดยผู้ปฏิบัติแต่ละคนต้องไปเตรียมการในส่วนของตนเองให้พร้อม อาจจะต้องมีการทบทวนและวางแผนเป็นรายบุคคล หรือรายการกิจกรรมที่ได้รับมอบหมายเพิ่มเติม ประสานหรือขอรับการสนับสนุนในส่วนที่เกี่ยวข้อง และลงมือปฏิบัติงานตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายโดยมุ่งเน้นที่ผลสัมฤทธิ์ ซึ่งจะต้องเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันเป็นทีม และปรับแผนให้ยืดหยุ่นตามสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

- ติดตาม กำกับ สนับสนุน และแก้ไขปัญหา โดยจัดเวทิตดตามงานและอาจจะมีทีมตรวจติดตามการปฏิบัติงานจริงในพื้นที่ เพื่อทราบความก้าวหน้าของงานและร่วมกันขับเคลื่อนและเร่งรัดการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามแผน ช่วยกันสนับสนุนและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดรู้สถานการณ์และความก้าวหน้าการปฏิบัติงานในภาพรวม

- รายงานความก้าวหน้า โดยรวบรวมข้อมูลจากเวทิตดตามงาน จัดทำเป็นรายงานรูปแบบต่าง ๆ เช่น การรายงานตามแบบฟอร์ม การรายงานด้วยวาจา การบรรยายสรุป และทำการจัดส่งหรือนำเสนอรายงานตามที่กำหนด ซึ่งข้อมูลจากรายงานเหล่านี้สามารถประมวลเป็นผลสำเร็จของการดำเนินงานได้ต่อไป

4.4 การเกิดผลสำเร็จ คือการสรุปและเรียบเรียงผลสำเร็จที่เกิดขึ้น ทั้งในเชิงผลผลิตจากกระบวนการ (output) และความสำเร็จของโครงการ (outcome) และในเชิงปริมาณและคุณภาพ รวมถึงการนำผลสำเร็จที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์ต่อ ซึ่งต้องทำการประเมินผลโดยมองให้ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ตามหลัก Balanced Scorecard¹ เช่น นวัตกรรมที่เกิดขึ้น ความคุ้มค่า ความพึงพอใจของลูกค้า และกระบวนการทำงาน โดยใช้ M R C และ F เป็นเครื่องมือในการตอบโจทย์ผลสำเร็จ และการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป มีวิธีการดังนี้

4.4.1 สรุปผลสำเร็จที่เกิดขึ้น โดยใช้ข้อมูลความก้าวหน้าการดำเนินงาน ซึ่งอาจจะต้องมีการจัดเก็บหรือสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม และนำมาใช้ในการจัดเวทีสรุปผล เพื่อร่วมกันวิเคราะห์และเรียบเรียงให้เห็นภาพของผลสำเร็จที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมว่า เกิดผลสำเร็จอะไร จำนวนเท่าไร เกิดกับใคร เกิดที่ไหน เกิดเมื่อไหร่ และจะต้องตอบโจทย์หรือเป้าหมายได้อย่างชัดเจนหรือตรงประเด็น โดยจัดทำเป็นข้อมูลหรือเอกสารที่สั้น กระชับ ตรงประเด็น และเห็นภาพ

¹ Balanced Scorecard คือระบบการบริหารงานและประเมินผลทั่วทั้งองค์กร และไม่ใช่เฉพาะเป็นระบบการวัดผลเพียงอย่างเดียว

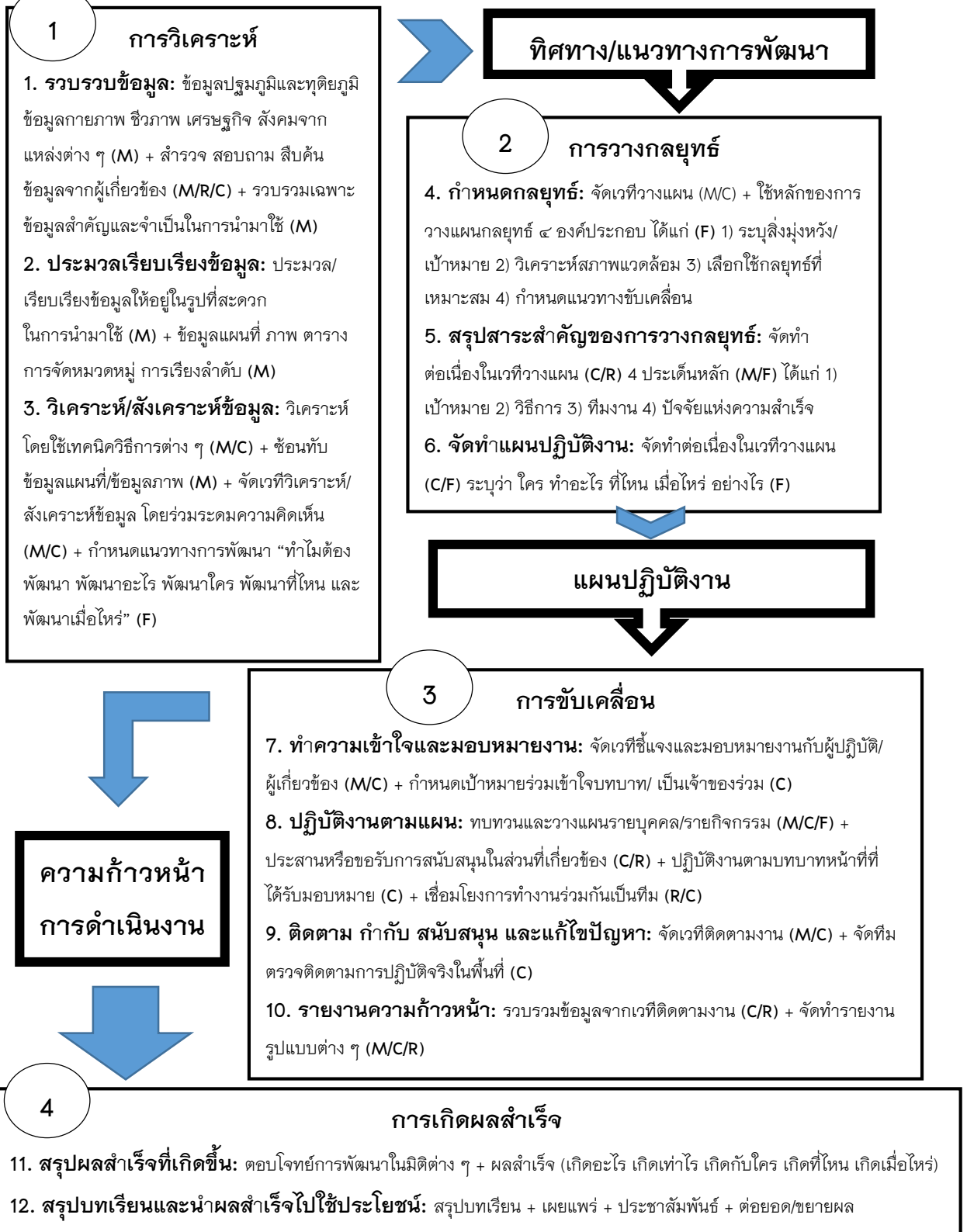
4.4.2 สรุบบทเรียนและนำผลสำเร็จที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์ นอกจากประโยชน์ โดยตรงจากการบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้แล้ว ในภารกิจของการส่งเสริม (extend) นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องทำการสรุบบทเรียนและนำผลสำเร็จที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์และดำเนินการต่อ ใน 3 ลักษณะ คือ

- การประชาสัมพันธ์ สารระสำคัญคือ ข้อมูลผลงานของนักส่งเสริมการเกษตร หน่วยงาน และประโยชน์ที่เกิดกับเกษตรกรและชุมชน โดยเรียบเรียงให้มีลักษณะเป็นข้อมูลเชิงประชาสัมพันธ์ ใช้สื่อและช่องทางรูปแบบต่าง ๆ เช่น ข่าวแจก วีดิทัศน์ แผ่นพับ ชุดนิทรรศการ ฯลฯ จุดมุ่งหมายเพื่อให้สังคมได้รับรู้และยอมรับการปฏิบัติงานของนักส่งเสริมการเกษตรและกรมส่งเสริมการเกษตร

- การเผยแพร่ สารระสำคัญคือ ข้อมูลการดำเนินงานทั้งหมดจนถึงขั้นการเกิดผลสำเร็จ ทั้งที่เป็นหลักวิชาการเทคนิควิธีการปฏิบัติ การแก้ไขปัญหา อุปสรรค ข้อเท็จจริงต่าง ๆ และสภาพแวดล้อมหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง โดยใช้วิธีการ “ถอดบทเรียน” ให้ออกมาเป็นความรู้ที่ปรากฏให้เห็น หรือความรู้ที่เป็นรูปธรรม (explicit knowledge) รูปแบบที่ใช้มีทั้งการจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่ เอกสารวิชาการ ข้อมูลในฐานข้อมูลหรือในแหล่งสืบค้นต่าง ๆ การใช้ต้นแบบหรือกรณีตัวอย่าง (best practice) รวมถึงการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ นักส่งเสริมการเกษตรคนอื่น ๆ หรือเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น ได้นำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ในการศึกษาเรียนรู้และประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานต่อไป

- การต่อยอดหรือขยายผล สารระสำคัญคือ ข้อมูลเชิงประสบการณ์และองค์ความรู้ที่เกิดขึ้น และฝังอยู่ในตัวของนักส่งเสริมการเกษตรเอง (tacit knowledge) รูปแบบการดำเนินการในการต่อยอดหรือขยายผลคือ การปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF อย่างต่อเนื่อง ในลักษณะเป็นวงจรที่วนกลับเข้าไปสู่กระบวนการวิเคราะห์อีกครั้งหนึ่ง จุดมุ่งหมายของการต่อยอดคือ ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยกระดับการพัฒนาไปสู่เป้าหมายหรือผลลัพธ์สุดท้าย (ultimate outcome) ของการพัฒนา จุดมุ่งหมายของการขยายผลคือ การเพิ่มจุดดำเนินการให้มากขึ้น ขยายหรือกระจายการปฏิบัติงานออกไปในจุดหรือพื้นที่ดำเนินการ อื่น ๆ เพิ่มเติม

5. การสรุปการปฏิบัติงาน

ภาพที่ 2.2 กระบวนการปฏิบัติงาน 4 ส่วนตามระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF

ดัดแปลงจาก: กรมส่งเสริมการเกษตร (2559: 16-17)

การปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF มี 4 ขั้นตอน ขั้นแรกรวบรวมข้อมูล ประมวลข้อมูลให้สะดวกต่อการใช้งาน นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ จนได้แนวทางในการพัฒนา ขั้นต่อมาวางกลยุทธ์ สรุปสาระสำคัญของการวางกลยุทธ์และจัดทำแผนปฏิบัติงาน จากนั้นสร้างความเข้าใจในแผนงานต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง ปฏิบัติงานตามแผน ติดตาม กำกับ สนับสนุน แก้ปัญหาและรายงานความก้าวหน้า ขั้นสุดท้ายสรุปผลสำเร็จ สรุปบทเรียนและนำผลสำเร็จไปใช้ประโยชน์ ดังภาพที่ 2.2 กระบวนการปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรมีความต่อเนื่องเกี่ยวข้องกันประกอบด้วย ขั้นการวิเคราะห์ ขั้นการวางกลยุทธ์ ขั้นการขับเคลื่อน และขั้นการเกิดผลสำเร็จ ดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 สรุปกระบวนการปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF

บทสรุป

การส่งเสริมการเกษตรเกิดขึ้นที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นการออกไปให้ความรู้การเกษตรแก่ประชาชนในชนบท กระทั่งต่อมาการให้ความรู้ลักษณะนี้เกิดขึ้นในประเทศอื่น ๆ ที่เห็นเด่นชัดคือสหรัฐอเมริกา ส่วนประเทศไทยมีการตั้งกรมส่งเสริมการเกษตร ใน พ.ศ. 2510 เน้นการส่งเสริมเฉพาะจุดและใช้ระบบส่งเสริมการเกษตรแบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน ต่อมาใน พ.ศ. 2520-2527 ได้พัฒนาเจ้าหน้าที่เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรจนสามารถปฏิบัติ

ในไรรู้มาได้ ใช้ระบบส่งเสริมการเกษตรแบบอบรม สัมมนาและสร้างผู้นำทางการเกษตร ระหว่างปี พ.ศ. 2527-2550 มีการปรับปรุงระบบการฝึกอบรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ช่วง พ.ศ. 2551-2556 ใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลและยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการเกษตร และปี พ.ศ. 2557 จนกระทั่งปัจจุบัน การส่งเสริมการเกษตรใช้กระบวนการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรในการเข้าไปปฏิบัติงาน ในลักษณะการสร้างการเรียนรู้และมีส่วนร่วมกับเกษตรกรในพื้นที่อย่างมีจุดมุ่งหมายชัดเจน ภายใต้ศักยภาพ ความพร้อม และความต้องการของพื้นที่ เกษตรกร และชุมชน หรือเรียกว่าระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF (mapping-remote sensing- community participation-field service)

คำถามทบทวน

1. การส่งเสริมการเกษตรในต่างประเทศเกิดขึ้นเนื่องจากอะไร
2. การส่งเสริมการเกษตรประเทศไทยจากอดีตจนกระทั่งปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
3. การทำงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF มีหลักการที่สำคัญอะไรบ้าง
4. อธิบายความหมายของ MRCF
5. องค์ประกอบของ MRCF แต่ละองค์ประกอบมีส่วนสำคัญอะไรบ้าง อธิบายส่วนสำคัญเหล่านั้น
6. อธิบายกระบวนการปฏิบัติงานที่เป็นพื้นฐานตามระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF
7. การประชาสัมพันธ์กับการเผยแพร่เมื่อเกิดผลสำเร็จมีจุดมุ่งหมายต่างกันอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2553). **พัฒนาการงานส่งเสริมการเกษตร** [Online]. Available: www.research.doae.go.th/webphp/filepdf/kasedthai.pdf [11 สิงหาคม 2558].
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2559). **ระบบส่งเสริมการเกษตร MRCF** [Online]. Available: ssnet.doae.go.th/wp-content/uploads/2016/09/1-ระบบส่งเสริมการเกษตร-MRCF.pdf [6 มิถุนายน 2560].

ภรณ์ ต่างวิวัฒน์, พรรณี ศุภนิมิตกุล, มัลลิกา เขียวหวาน, เขมวรรณ ดวงจันทร์, สายัณห์ ปิกวงศ์, ัญฉิตา ศรีสุระ, ณรงค์ ลำแดงเดช และ ศิริเพ็ญ ลาภวงศ์เมธี. (2555). **แนว การศึกษาวิชาการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรหลักสูตรการเสริมสร้าง สมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

Jones, G.E. & Garforth, G. (1997). **Chapter 1 – The history, development, and future of agricultural extension in improving agricultural extension** [Online]. Available: [http:// www.fao.org/docrep/w5830e/w5830e03.htm](http://www.fao.org/docrep/w5830e/w5830e03.htm) [2015, August 3].